

KRÖNIKA OM NORDISKT SAMARBETE

SVERIGE, FRAMTIDEN SOM FÖRSVANN

Johan Strang.

Johan Strang är stående krönikör i *NT* och professor vid CENS – Centrum för Nordenstudier, Helsingfors universitet.

Sverige verkar ha abdikerat från sin roll som nordisk storebror och istället ser vi ett mera jämlikt Norden växa fram. Det har både för- och nackdelar för det nordiska samarbetet.

Jag brukar definiera Norden som en samling länder med ett komplicerat förhållande till Sverige. Sverige har som bekant en alldeles speciell plats i de inhemska debatterna i Finland, Danmark och Norge (kanske mindre så på Island). Det går knappt en dag utan att våra politiker, ledarskribenter, kolumnister eller experter på olika områden gör någon form av hänvisning till Sverige. Sverige är vår första andra.

Vi har alla en komplicerad historia med Sverige. I ett längre historiskt perspektiv är Danmark och Sverige arvförender som har världsrekord i antal bilaterala krig. Finland och speciellt Norge har i sin tur nationella komplex från de tider då man styrdes från Stockholm. Vi delar alla en bitterhet över att Sverige inte ställde upp tillräckligt under andra världskriget och en avundsjuka som växte fram då Sverige under efterkrigstiden blev en av Europas ledande industrimakter. Länge fick vi också se oss förnedrade av Sverige i våra respektive nationalsporter skidor, ishockey och fotboll.

Framför allt har vi irriterat oss på vad vi upplevt som en svensk arrogans, på asymmetrin i vårt förhållande, på att vi i grannländerna vet så mycket mera om Sverige än svenskarna vet om oss. Visst, till svenskarnas försvar kan man kanske säga att de varit tvungna att dela sin uppmärksamhet mellan tre olika länder, men jag tror att asymmetrin bottnar i djupare kulturella strukturer.

I sin fina historik över det svensk-finska kulturcentret Hanaholmen hänvisar historikern Stefan Nygård till den svenska diplomaten Krister Wahlbäck som lär ha sagt att Sverige är tillräckligt stort för att irritera men inte dominera sina grannar. Det ligger onekligen något i det, men jag tänker mig att den slags dominans som Sverige utövat på sina grannar är av en annan natur än den man vanligtvis tänker på i termer av ekonomiskt eller militärt inflytande. Det har handlat om rätten att sätta agendan och bestämma riktningen, om att vara föregångare och modell.

Orsaken till det komplicerade förhållandet ligger just i det faktum att Sverige – i sina egna och våra andras ögon – länge var det land som låg före och därför också hade rätt att definiera Norden och den nordiska modellen, samt bestämma riktningen för det nordiska samarbetet. Sverige var den modell som vi speglade oss själva i och strävade efter att utvecklas till. Svenska socialpolitiska lösningar inspirerade grannländerna till liknande lösningar, den svenska ekonomin och industrin var länge modellen för hur företag i grannländerna lade upp sin verksamhet, och det svenska globala engagemanget gav Norden en röst och en profil i internationella sammanhang.

Sverige självt var också djupt präglad av den här tanken om att vara långt hunnen, avancerad, progressiv och nästan avantgarde. Ända sedan början av 1900-talet har man varit mån om att omfamna framtiden och vara världens modernaste land. Och om man befann sig i den mänskliga utvecklingens absoluta frontlinje, varför skulle man då se till sina grannar. Vad kunde man lära sig av det?

Ett talande exempel från 1970-talet är då Olof Palmes regering ville modernisera sin äktenskapslagstiftning, bland annat för att göra det lättare för kvinnor att skilja sig från sina män. I Nordiska rådet protesterade flera norska konservativa med argumentet att svenskarna inte respekterade det nordiska samarbetet, då de skred så drastiskt till verks. På detta svarade Palme med typiskt svenskt självförtroende att "...det nordiska samarbetet får aldrig bli en konservativ restpost. Det får inte upplevas som ett hinder för att gå fram på reformernas väg i den takt man önskar."

Bland jurister brukar denna episod ofta beskrivas som dödsstöten för målsättningen om att harmonisera den nordiska lagstiftningen, men jag tror att det är riktigare att se det som en konflikt mellan två olika syner på det nordiska samarbetet. För Palme var det inte en fråga om att kompromissa och förhandla fram gemensamma positioner, istället var det nordiska samarbetet ett forum där primitiva normer kunde lära sig av de mera civiliserade och avancerade svenskarna.

Föreställningen om att man befann sig i den mänskliga utvecklingens absoluta frontlinje gjorde också de svenska politiska diskussionerna mera ideologiska än de var hos oss grannar. Eftersom man var tvungen att lösa frågorna som det första samhället i mänsklighetens historia, så hade man inga modeller att ta efter. Och med det följde ett visst ansvar. Hos oss andra handlade politiken istället om att navigera i ett komplext sammanhang av modeller och stormaktsintressen som man måste väga mot varandra. Som småstatsrealister hade vi inte råd med någon småstatsidealism.

Men något har hänt med Sverige och Norden. Kalla krigets slut gjorde kanske att Sveriges roll som självutnämnd ledare av ett socialdemokratiskt block i konflikten mellan kapitalism och kommunism försvagades. Den ekonomiska

krisen i början av 90-talet satte frågetecken vid den svenska modellen, och de nordiska länderna valde olika sätt att förhålla sig till den Europeiska unionen som växte fram som ett nytt gravitationscentrum. Till råga på allt blev Finland bättre i hockey, Norge började dominera skidåkningen medan Danmark vann fotbolls EM. Sveriges roll som modell och föregångsland eroderas sakta.

Men den stora förändringen skedde kanske för 10 år sedan då flyktkrisen, gängkriminaliteten och sedan också pandemin skakade om både vår och svenskarnas egen bild av Sverige som föregångare och modell. På högerkanten menade man att gängkriminaliteten var resultatet av en naivt liberal invandringspolitik, medan man på vänsterkanten tyckte att den nyliberala politiken som privatiserat en stor del av välfärden, inte minst skolan, hade skapat en social segregation som nu visade sig i våldsamma upplopp i eftersatta områden. Som professor i Norden-studier fick jag otaliga samtal från finska kvällstidningar som ville gotta sig i hur illa det stod till med Sverige. I Danmark och Norge började man tala om "svenske tilstander" som ett varnande exempel.

Såhär i efterhand tänker jag mig att Sverige blev så politiserat i grannländerna för att vi fortfarande såg Sverige som framtiden. Men det var inte längre en positiv och eftersträfvansvärd sådan, utan en framtid vi ville undvika. Sverige hade gått från att vara en utopi vi hatade att älska, istället blev det en dystopi vi älskade att hata.

Också i Sverige självt var tanken ofta att man i egenskap av världens modernaste land hade gått för långt med sina reformer på områden där grannländerna hade varit mera återhållsamma. Den finska skolan och beredskapen samt olika aspekter av den danska och norska välfärdsstaten nostalgiserades gärna som ett Sverige så som det var förr, innan man gjort en massa liberala reformer.

Under de senaste åren har dynamiken mellan Sverige och dess grannar förändrats igen. Vi ser ett mycket jämlikare och mera synkroniserat Norden växa fram. Kanske det är så att det allvarliga utrikespolitiska läget gjort att vi äntligen kunnat lägga vår navelskådande inomnordiska avundsjuka till sidan och börjat betrakta varandra som jämlikar. I Danmark är man stolta över hur man i Sverige figurerar som positivt exempel, inte bara då det gäller invandring och kriminalpolitik, utan också arbetsmarknadslösningar och skatter. I Norge verkar man äntligen ha vant sig med sin oljerikedom så att man har mindre behov av att hävda sig i förhållande till sin gamla storebror.

Då det gäller Finland var Nato-processen av en fundamental betydelse. En höjdpunkt var den gemensamma presskonferensen med Sveriges och Finlands statsministrar Magdalena Andersson och Sanna Marin den 13 april 2022 då det gick upp för de flesta svenskar att Finland verkligen menade allvar, och att det inte fanns något annat att göra än följa efter. Finland ledde väg. Och skinnjackorna, Marins signum, sålde slut på Södermalm i Stockholm.

Ett mera jämlikt Norden har många fördelar. Det är mindre präglat av avundsjuka och lillebrorskomplex. Det finns mindre risk för att någon anser sig ha rätten att tala för hela regionen. Vi är mera beredda att lyssna på varandra och låta oss inspireras på tvärs av gränserna och inte bara genom Sverige. Förhoppningsvis är vi också mera beredda att agera tillsammans.

Men det finns också nackdelar med detta mera jämlika Norden. För det första gör det Norden lite mera otydligt och suddigt, det går lättare att plocka russin ur kakan då man talar om den nordiska modellen eller de nordiska ländernas hållning i olika frågor. För det andra är det ett faktum att det nordiska samarbetet fungerat som bäst då Sverige tagit en central och drivande roll. För det tredje tror jag också att Norden kommer att sakna den roll som Sverige hade som politisk och moralisk förebild för oss andra, hur irriterande vi än tyckte den var.

Inte minst därför var den svenska valdebatten i höst en stor besvikelse. Som många andra tyckte jag att tonläget var lite väl högt och att alla partier förföll till överdrifter, nästan lögner, då det gällde att måla upp den politik som motståndarsidan stod för. Ibland kändes det nästan som att höra på debatten på andra sidan Atlanten, där parterna överhuvudtaget inte delar samma världsbild.

Det mest sorgliga var ändå hur provinsial och navelskådande debatten var. Utrikespolitik är aldrig ett valtema i de skandinaviska länderna, men jag saknade också någon form av reflektioner över Sveriges roll i Norden, Europa eller världen, och visioner kring hur den egna ideologin ska svara på tidens utmaningar. Det var den typen av diskussioner som brukade göra den svenska politiken så betydelsefull för oss andra. Det var det som gjorde Sverige till vår förväntningshorisont.

Och då tänker jag inte bara på gamla idealistiska socialdemokrater som Palme, utan också på politiker som Carl Bildt som ville skrota välfärdsstaten, inte för att han måste utan för att det var ideologiskt riktigt. Eller på Fredrik Reinfeldt som representerade en visionär nyliberalism som med hjälp av skattesänkningar och privatiseringar skulle göra inte bara Sverige eller Norden, utan också Storbritannien och hela Europa konkurrens- och slagkraftigt i den globaliserade ekonomin. The Nordic Way, kallade han det i Davos 2011.

Sådana större perspektiv saknades fullständigt i årets valdebatt och jag har svårt att minnas senast jag hört en svensk politiker, ledarskribent eller annan offentlig person höja blicken på det sättet.

Ja, vi kunde kanske tycka att den svenska politiska diskussionen var naiv och nästan skrattretande i sin ideologiska ambition, att den präglades av en besynnerlig form av moralisk storsvenskhet. Men den gav oss riktning och den pekade framåt. Och den gav Norden en röst i världen.

Det är något vi saknar.

Johan Strang

Not: Krönikan baserar sig på ett föredrag för Nya utrikespolitiska förbundet på Sveriges ambassad i Helsingfors.